

Llocs i no-llocs de la ciutat

Marc Augé
École des Hautes Études en Sciences
Sociales. París

A la ciutat contemporània es mesclen les formes de la vida moderna segons els criteris del segle XIX i els de la ciutat actual. Aquesta barreja de formes es pot aprehendre a partir de tres dimensions antropològiques: la memòria, la trobada i la ficció; aquesta última complica les coses en la mesura que subverteix i erosiona les dues primeres.

The contemporary city blends the forms of modern life as defined in the 19th century with those of urban life today. This mixture of forms may be grasped through three anthropological dimensions: memory, encounter, and fiction. This last complicates the matter by subverting and eroding the first two.

Voldria començar des de l'oposició entre lloc i no-lloc per tractar d'evocar alguns dels problemes de la ciutat d'avui. La ciutat és efectivament cada dia més l'espai en el qual s'interpreta la història dels homes i en la qual, al mateix temps, s'experimenten les seves acceleracions, les seves contradiccions i els seus vertígens. La gran ciutat, pel que a ella es refereix, existeix alhora pels seus equilibris i les seves circulacions internes — en aquest sentit, existeix com a lloc singular i particular— i per la seva dimensió externa: projecta cap a l'exterior béns, informacions, individus i imatges; en sentit invers, atreu d'altres béns, d'altres informacions, d'altres individus, d'altres imatges. La imatge que dona d'ella mateixa, que es tracta de la imatge purament informativa constituïda pels quadres estadístics evocant la seva demografia, les seves capacitats d'acollida, el seu dinamisme econòmic, o de la imatge estètica que pretén seduir els turistes i els inversors, es projecta cap a l'exterior per atreure cap a l'interior els corrents de les finances, de la indústria, del comerç, del desig i del plaer. La gran ciutat, per aquest doble i ample moviment, respira al ritme de la regió, del continent i, finalment, avui, de tot el planeta.

Després d'haver recordat els trets essencials de la simbiosi lloc / no-lloc, que jo he tractat de definir en alguns dels meus darrers treballs, desitjaria de provar la pertinència sobre l'exemple de la ciutat actual, preguntant-me *in fine* si, pel mateix fet de la seva extensió sense precedent, ella no és particularment vulnerable al fenomen de la captació en imatges del món característic de la nostra època.

La simbiosi lloc / no-lloc

Els antropòlegs sempre han somniat d'observar els llocs circumscrits i transparents en els quals la cultura, la societat i la individualitat s'expressaran i es reflectiran l'una a l'altra a través de l'organització de l'espai. Aquest ideal no es correspon, en tot rigor, a cap realitat: més exactament, la cultura, la societat i l'individu són unes realitats plurals, relativament autònomes, i

*Les ciutats tenen una memòria
que dialoga amb la nostra,
la provoca i la desvetlla*

sempre en construcció que no es deixen mai tancar en una fórmula única i acabada. A més, no s'ha pogut mai observar una cultura, una societat o uns individus totalment tancats a la influència de l'exterior. Resulta que entre els valors essencials de la cultura, l'organització de la societat i els comportaments dels individus no hi ha cap transparència, zones de recobriment, però també zones d'opacitat, de trencaments, de proves de força, fins i tot contradiccions. Induir al fet cultural, social i individual, només a partir de l'observació de l'espai, tan històric i construït com pugui ser, no té, doncs, amb tot el rigor, cap sentit.

Això no treu res del fet que els grups humans, quan al final d'una migració o d'una guerra, s'han instal·lat en un espai determinat, n'han fet sempre un territori, un espai explotable i pensable. Fins i tot els recorreguts circulars de les societats nòmades tenen les seves referències i les seves etapes. L'organització i l'apropiació del territori tenen els seus aspectes econòmics (delimitacions de les terres de cultiu i de les reserves de caça, de pesca o de recol·lec-

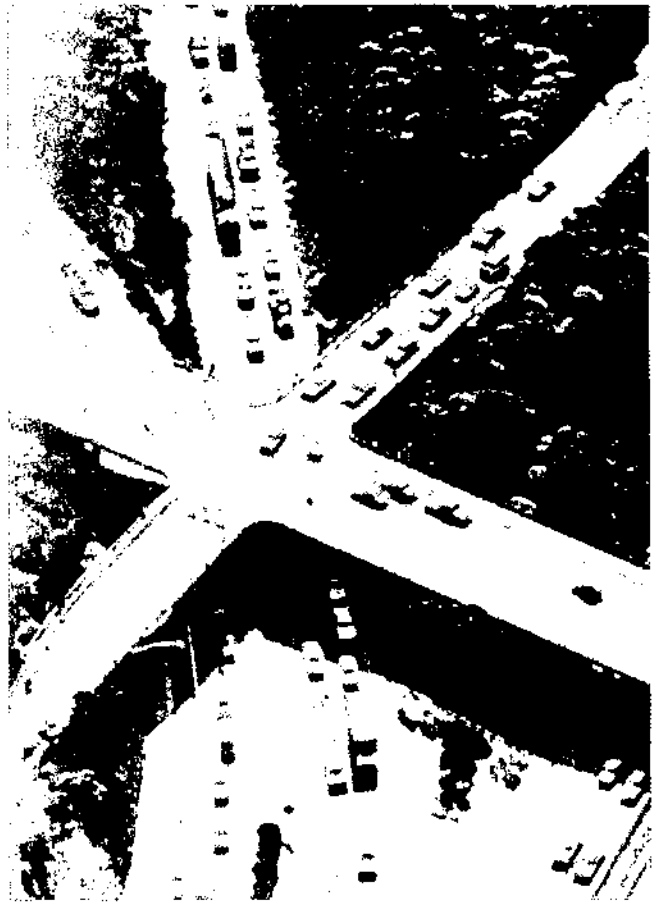
ció), socials (delimitació de l'espai públic i dels espais públics; emplaçaments culturals reservats als símbols comuns d'identitat), individuals i simultàniament relacionals (les normes de residència corresponen a relacions específiques entre alguns parents; les regles d'herència poden referir-se, en les poblacions nòmades com els tuaregs, a béns com les tendes, que són alhora mobles i immobles).

La fórmula de Lévi-Strauss segons la qual "des de l'aparició del llenguatge ha fet falta que l'univers notifiqués", s'aplica a la constitució dels llocs per les societats humanes. Un lloc és un espai on es pot llegir quelcom sobre les identitats individuals i col·lectives, les relacions entre els uns i els altres i la història a la qual pertanyen. Un lloc és, també, per reprendre la fórmula de Vincent Descombes, un "territori retòric", és a dir, un espai dins del qual hom té el mateix llenguatge (i no solament la mateixa llengua) —la qual cosa permet, amb el rigor d'entendre's "amb mitges paraules" o a través de les complicitats del silenci i del sobreentès. En fi, des d'un punt de vista més estrictament geogràfic, un lloc es defineix per la seva frontera exterior i les seves fronteres interiors; a més, els etnòlegs s'han preguntat sempre sobre el context en el qual l'anàlisi de les especificitats del lloc tenien un sentit —de manera que es pot definir aquest context, amb un cert grau d'aproximació, com polític (una prefectura, un reialme), geogràfic o cultural.

Un no-lloc, a la inversa, es definirà com un espai on no poden llegir-se ni identitats, ni relacions, ni història. I els nous espais del planeta, en un món que Paul Virilio caracteritza per la instantaneïtat i la ubiqüitat, es presten exemplarment, a primera vista, a aquesta definició negativa. Els espais de la circulació (vies aèries, aeroports, autopistes), els espais de la comunicació (les pantalles de tota mena, les ones, els cables), els espais del consum (supermercats, estacions de servei) poden així aparèixer com a no-llocs, freqüentats majoritàriament per individus solitaris i silenciosos. Aquests no-llocs es barregen els uns amb els altres (ràdio i televisió funcionen als aeroports, als avions, a les estacions de servei, a les grans cadenes hoteleres). Els codis i les regles

es destinen a l'ús immediat i no són símbols de cap mena. Les veus són enregistrades i fins i tot sintètiques. Aquests espais expressen molt bé, doncs, els tres fenòmens característics de la nostra supermodernitat: l'acceleració de la història (lligada a la rapidesa de la informació), l'encongiment del planeta (lligat a la circulació accelerada dels individus, de les imatges i de les idees), la individualització dels destins (lligada als fenòmens de desterritorialització). Pel que fa referència al context dels no-llocs, és el mateix planeta.

L'oposició entre lloc i no-lloc és, de tota manera, relativa i no la podem concebre simplement en termes empíricament espacials. És relativa en el temps: un lloc pot esdevenir un no-lloc i a l'inrevés. A França, a la perifèria immediata de les viles i dels pobles petits, hom ha vist esdevenir els accessos d'algunes "grans superfícies" (supermercats) com a episòdics o habituals llocs de trobada pels joves, atrets sobretot pels estands on es venen els discos, els cassets i els equips audiovisuals. És relatiu a l'ús. Un aeroport no té la mateixa significació per a un passatger que per a qui hi treballa cada dia. Ens cal, doncs, parar atenció a la diversitat de punts de vista que pot tenir un mateix objecte i considerar la simbiosi lloc / no-lloc com un instrument dòcil per desxifrar el sentit social d'un espai, és a dir, la capacitat d'acollir, suscitar i simbolitzar de la relació. Lloc i no-lloc, a més, no s'oposen com el bé i el mal. Si hom entén per sentit el sentit social, la relació pensable i gestionable, instituïble, entre l'un i l'altre, els uns i els altres, hom s'adonarà que un

excés de sentit pot ser insuportable (és molt difícil viure contínuament en l'esguard d'altri) tant com un excés de llibertat (no dependre de ningú) pot fer vascular en la bogeria de la solitud. Lloc i no-lloc són en tensió com l'exigència de sentit i la de llibertat.

Resta que, entorn de les viles, és on es multipliquen els espais on el sentit social sembla més problemàtic, sens dubte perquè es defineixen pel doble moviment centrípet i centrífug que jo evocava al començament i que són el punt de partida i final dels fluxos materials i immaterials, humans i no humans, la intensitat del qual caracteritza la nostra supermodernitat.

Un «lloc» és un espai urbà on es pot llegir quelcom sobre les identitats individuals i col·lectives, les relacions entre els uns i els altres i la història a la qual pertanyen. Edward Hopper Falcons de la nit (1942)

*Els anomenats «no-
llocs» són espais
urbans, o del seu
entorn, en què no es
poden llegir ni
les identitats, ni les
relacions, ni les
històries personals
ni col·lectives*

Llocs i no-llocs a la ciutat

Les ciutats tenen una memòria que dialoga amb la nostra, la provoca i la desvetlla. Tenen una memòria històrica: dins la concepció moderna de ciutat, els monuments s'afegeixen als monuments per donar al paisatge la seva dimensió temporal i el ciutadà s'encara cada dia a les petjades d'un passat que el seu propi recorregut retroba, recobra o depassa. Els llocs i els monuments (alguns dels quals simbolitzen metonímicament la ciutat on són —com el Gran Canal o la Tour Eiffel), els noms de les places i dels carrers, les estacions del metro que els trasplanten a les profunditats del subsòl parlen de la història dels homes. Però cada home, cada individu, ha pogut viure la seva pròpia història al cor de la ciutat. Al pic dels seus itineraris, de les seves passejades o fins i tot dels trajectes que el condueixen al seu treball o inversament, pot creuar els seus records, evocar unes èpoques on no tenia la mateixa edat, on la seva vida social, professional o personal era diferent.

La ciutat-història, la ciutat-memòria concentra i barreja la gran història i les històries individuals, reunides de vegades quan un esdeveniment d'importància nacional i internacional (maig del 68, la caiguda del Mur de Berlín el 89), ocupa un lloc important en la memòria de milers d'individus.

Es retroba la ciutat com es retroba una persona. Hom la reconeix, hom la perd de vista, hom

la retroba. Aquesta segona dimensió de la ciutat —la ciutat-trobada— té dos aspectes complementaris i que es tenen l'un a l'altre. Si hom troba la ciutat, és que és un espai de trobades. No se la pot personificar (com es fa de vegades amb les cançons o els poemes) més que perquè és intensament social, lloc on viuen o passen milers de milions de persones que tenen totes una possibilitat de trobar-se. La ciutat que hom estima i que hom troba d'una vegada per totes, és aquella on hom pot fer sempre una trobada; un espai, en aquest sentit, obert a l'esdevenidor i a l'altre. Aquesta és, sens dubte, la raó per la qual hi ha, en el nostre imaginari, fortes connivències, sovint, entre el nom o el rostre d'un artista o d'un escriptor i la forma de la ciutat. Aquests artistes o aquests autors han trobat la ciutat, ens han precedit: Thomas Mann o Proust a Venècia, Stendhal a Roma o a les ciutats del nord d'Itàlia són abans de tot visitants exemplars —d'aquells que no arriben a esgotar el misteri de la ciutat i li donen així tota possibilitat de conservar-la, de ser encara un espai d'aventura.

La ciutat no tindria pas aquesta potència poètica, aquesta capacitat de personificar o simbolitzar la trobada si no era en el seu principi el lloc de posada en relació, el lloc del social on s'uneixen i eventualment s'encaren les històries, les classes socials i els individus.

Dins de la concepció moderna de ciutat, els nous edificis poden esdevenir monuments que s'afegeixen als monuments històrics per donar al paisatge urbà una nova dimensió temporal.
Brasília

La ciutat és l'espai en el qual s'interpreta la història dels homes, les seves acceleracions, les seves contradiccions i els seus vertígens

Com és avui la ciutat com a lloc?

El fenomen massiu que primer cal prendre en consideració per tal de contestar aquesta pregunta és el de la urbanització del planeta, d'una extensió urbana sense precedent encara més remarcable en els països subdesenvolupats que en els països industrialitzats. El teixit intersticial que es desenvolupa entre els antics pols urbans desgavella les fronteres tradicionals: hom pot, i cal fer-ho, crear-hi noves "centralitats"; quines?

El problema de les fronteres (i dels referents) es duplica d'un problema de representació i d'imatges. Diferents testimonis mostren que sovint els habitants dels suburbis, dels grans conjunts, de les zones intersticials estan més lligades que hom no s'imagina de fora estant, al lloc on viuen. Hom ha vist plorar persones quan s'ha fet enderrocar, per raó d'estètica i de salubritat, els grans conjunts on havien viscut. Sobre això hom podria parlar de *sobrelocalització*.

És propi del fenomen de sobrelocalització que tanqui la gent en fronteres molt estretes. Les relacions entre barris antics i suburbis són rares. És amb els "fora-de-lloc" que s'estableix més fàcilment el contacte, un contacte al mateix temps una mica artificial: fora-de-lloc constituïts per les imatges de la televisió o per la gran ciutat alhora propera i llunyana però detinguda (sobretot el dissabte) en la seva dimensió imaginada i en certa manera fictícia. Així, a París hi ha alguns "fora-de-lloc" que són visitats freqüentment pels joves dels suburbis, directament accessibles per la xarxa del RER, ja que hi troben una imatge cen-

La força mediàtica actual pot comportar que certs espais, urbans o no, siguin en realitat llocs on la ficció sigui l'element determinant.
Centre de Londres

tellejant de la ciutat. Penso d'antuvi en el Fòrum de les Halles i en els Camps Elisis.

Heu-nos ací convidats a interrogar-nos sobre la presa d'imatges del món i sobre la ciutat com a ficció.

La ciutat ficció

L'existència de la ciutat ficció no és més que la il·lustració més esclatant d'un fenomen general d'escenificació fictícia o espectacular del món. Aquest mateix fenomen ha de ser relacionat amb el paper cada vegada més important que atribuïm a les imatges —a les imatges que rebem, per exemple, quan mirem la televisió o quan seguim les indicacions sobre la pantalla d'un caixer automàtic; i a les imatges que fabriquem quan recorrem el món, amb l'ull posat al visor del nostre aparell de vídeo. El rendiment de la imatge així concebuda augmenta els efectes d'insularitat i de circularitat propis de la superlocalització —i en tenim exemples espectaculars una mica per tot el món.

Dins d'algunes organitzacions urbanes (per exemple a l'Amèrica Llatina, tot i que la tendència és general) es veu la creació de noves línies de divisió i noves insularitats: immobles superprotegits per sistemes de seguretat molt elaborats, barris privats, algunes vegades ciutats privades, a l'interior de les quals la vida s'organitza d'antuvi en funció d'un afrontament virtual (i episòdicament actualitzat) entre rics i pobres. Des d'ara l'espai de cohabitació tendeix a frag-

mentar-se en fortaleces i en guetos que únicament enllaça la xarxa de televisió. També, des d'aquest punt de vista, cal distingir entre les simples antenes que assignen als pobres els espectacles nacionals o comprats (a l'Amèrica Llatina, les telenovel·les o les sèries americanes) i les antenes parabòliques que obren l'espai domèstic dels rics a les imatges de tot el món. L'espai urbà perd la seva continuïtat.

Aquesta ruptura fomenta l'empresa creadora de ficcions que es fa cada cop més ambiciosa: crea nous horitzons sobre camp ras, parcs de diversió, ficcions sense recitatiu, simplement enfarfegades d'alguns relats residuals i d'alguns reclams publicitaris. Disneyland n'és l'arquetip: una fausta avinguda de ciutat americana, un saloon fals, un Mississipi fals, uns personatges de Disney que corren per tots aquests llocs falsos, un castell fals i la seva bella al bosc dorment component el decorat d'una ficció al tercer grau. Disney havia portat a la pantalla la ficció, sobretot la dels contes europeus, i vet aquí com reviuen sobre terra per fer-se visitar i filmar! Imatges d'imatges d'imatges!... Els parcs de diversió, els clubs de vacances, els parcs de lleure i de residència, com els Center Parcs, però també les ciutats privades que van sorgint, cada vegada més nombroses, a Amèrica, i fins i tot aquestes residències fortificades i protegides que es construeixen a totes les ciutats del tercer món igual que castells fortificats, constitueixen això que hom podria anomenar "bombolles d'immanència". Es troben encara d'altres bombes d'immanència, per exemple les grans cadenes hotele-

La potencialitat de la ciutat rau en el fet de ser un lloc de trobada, de posada en relació. La Rambla (Barcelona). Fotografia: Pep Ribas

res o comercials que reproduïxen poc o molt el mateix decorat, destil·len el mateix tipus de música a les seves seccions o dins els seus ascensors, difonen els mateixos vídeos i proposen els mateixos productes fàcilment identificables d'un extrem a l'altre de la terra. En el fons, les bombolles d'immanència són l'equivalent en ficció de les cosmologies:

- Es troben constituïdes per una sèrie de senyals plàstics, arquitecturals, musicals, textuais, que permeten de reconèixer-s'hi.
- Dibuixen i marquen una frontera més enllà de la qual no responen absolutament de res.
- Són alhora més materials i més llegibles que les cosmologies (que són visions simbolitzades del món), el seu aprenentatge és més fàcil però li manca evidentment una simbòlica, un mode prescrit de relació amb els altres (reduït en el seu cas a un codi de bona conducta per als usuaris) i

un sistema d'interpretació de l'esdeveniment (fins i tot si s'afanyen a constituir uns mons en reducció: microcosmos del macrocosmos on s'ha proclamat la dignitat del consumidor que les freqüenta).

Són com un parèntesi que hom pot obrir o tancar a discreció, mitjançant finances i el coneixement d'alguns codis elementals.

D'aleshores ençà la ficció esdevé encara més agosarada: no contenta de crear uns nous parèntesis, actua damunt de la mateixa realitat per subvertir-la i transformar-la.

La ficció emprèn la remodelació, segons els seus criteris, de les formes de la ciutat. La premsa ha assenyalat, fa alguns mesos, que Disney Corporation (com a promotor) havia guanyat un concurs organitzat per l'Ajuntament i l'Estat de New York per edificar un hotel i un centre comercial i de lleure a Time Square i per a la restauració de l'hotel quasi centenari: New Amsterdam, al carrer 42 de Manhattan. Disney Corporation semblava igualment que s'havia d'encarregar de desenvolupar un programa de lleure al Central Park i de crear uns grans magatzems on es podrien trobar tots els subproductes dels seus films al 711 de la 5a Avinguda. Són, doncs, els dos arquitectes de Disney els que han guanyat aquest concurs. I el més remarcable dins d'a-

Els suburbis i les perifèries urbanes tenen necessitat d'una major atenció social, econòmica i cívica per tal de tornar-los a posar en els circuits de la vida urbana. Nova York

Avui cal recrear les condicions de l'imaginari que sempre han estat inscrites en la socialitat real dels llocs ciutadans: l'imaginari hauria de tenir un nou paper en la definició de les estratègies urbanes. Festa de la bicicleta (Barcelona)

quest projecte és que instal·la en plena ciutat, com un component normal seu, el món de Superman, món de Superman que ell mateix havia estat concebut com una imitació de la ciutat, una ficció dins la ciutat fictícia!

El cercle és així encerclat de manera que, d'un estat on les ficcions es nodreixen de la transformació imaginària del fet real, ens fa passar a un estat on el fet real s'esforça a reproduir la ficció. Potser, portat al seu extrem, un moviment així corre el risc de matar la imaginació, d'esgotar l'imaginari, explicant així en part les noves paràlisis de la vida en societat. Dins l'espai urbà i dins l'espai social en general la distinció entre el fet real i la ficció esdevé borrosa.

La pregunta que cal fer va adreçada a saber, en definitiva, si totes les relacions que s'estableixen a través dels mitjans de comunicació, sigui quina sigui la seva eventual originalitat, no deriven primer d'un dèficit simbòlic, d'una dificultat per crear el vincle social *in situ*. El "jo" de ficció omple d'una fascinació que s'engega en tota relació exclusiva a la imatge, és un "jo" sense relació, i al mateix temps sense suport identitari (tota identitat es construeix evidentment a través d'alteritats), susceptible d'aleshores ençà d'absorció pel món d'imatges on es creu poder-se trobar i reconèixer.

Els exemples que acabo de citar són, evidentment, exemples-límit. Experimenten tendències, riscos, no la totalitat sociològica de les ciutats i del món. Però cal tenir-les presents per treure'n dues lliçons:

1) Urbanistes, arquitectes, artistes i poetes haurien de prendre consciència del fet que la seva sort està lligada i que la seva primera matèria és la mateixa: sense imaginari no hi haurà més ciutat i inversament.

Però el lligam de l'imaginari i les seves perllongacions afectives a l'espai és complex. Recordem els plors dels vells habitants de grans conjunts destruïts: hem descobert en directe a la televisió que no és tan fàcil d'aconseguir el benestar estètic dels humans.

2) D'aquí el problema dels suburbis, de les perifèries. Queden aclaparades sota les imatges

(s'hi veuen concentrar tots els no-llocs del consum i de la circulació, grans superfícies, aeroports, bescanviadors, dipòsits, publicitats agressives, estacions de servei; la densitat de desvagats i de gent immigrada sempre s'hi presenta com un problema; la imatge d'una violència latent hi està associada), apareixen com l'antiurbanitat. Una frontera s'esbossa (fenomen en part parisenc): la ciutat ficció esdevé un espectacle —però vist eventualment com a estranger pels mateixos que hi viuen malgrat tot molt a la vora i hi acudeixen el dissabte al vespre.

Aquests suburbis, aquestes perifèries, tenen primer necessitat d'una atenció social, econòmica i cívica que els és químicament mesurada, d'una tornada a posar en circuit. Parlem d'utopia: cal recrear les condicions de l'imaginari que sempre han estat inscrites en la socialitat real dels llocs. Si hom s'ha de desviar de la ficció de les imatges sense armadura simbòlica, és per tornar a simbolitzar el fet real i ressuscitar amb ell mateix impuls l'imaginari, la ciutat i el lligam social, l'estreta imbricació entre lloc i no-lloc, a falta de la qual no hi ha més que terror o bogeria.